

Magie is van alle tijden

John van Schaik, 2008

Verschenen in *BRES265* (november 2010)

Als een God een boer laat worden wij ziek. Serieuze magie begint met de wetten van de correspondenties. De idee is dat de mens een microkosmische afbeelding is van de macrokosmos. Wat er in de kosmos gebeurt, is daarom van invloed op ons welbevinden. En andersom: door bepaalde handelingen te verrichten kunnen wij invloed uitoefenen op de goden van de kosmos.

Zeg deze woorden over een strook fijn linnen. Deze goden moeten erop worden getekend en het moet van twaalf knopen worden voorzien. Offer hun brood, bier en brandende wierook. Leg het om de hals van een man, om iemand te redden van de plaag van het jaar. Een vijand zal geen macht over hem hebben. Een middel om de goden uit het gevolg van Thot en Sachmet tevreden te stellen. Deze woorden moeten door een man worden uitgesproken vanaf de laatste dag tot aan Nieuwjaarsfeest, op het Wag-feest en bij dageraad op het feest voor Rnenoetet.¹

Aldus een van de duizenden medisch-magische spreuken die uit het woestijnzand van het oude Egypte tevoorschijn zijn gekomen. De magische spreuk op het stuk linnen is bedoeld om 'iemand te redden van de plaag van het jaar'. Volgens de Egyptische astronomische kalender valt Nieuwjaar in het midden van de zomer, de heetste en droogste tijd. Dat is de 'ziekte van het jaar'. Daartegen moet men zich wapenen door de goden Thot en Sachmet tevreden te stellen met brood, bier en wierook. Thot is (onder meer) de God van de onderwereld en de Godin Sachmet waart juist in de hete zomermaanden rond om ziekte en verderf te zaaien. De priesters die de kwalen van Sachmet moeten bestrijden zijn kundige artsen. En magiërs. Zij zijn ingewijden, dat wil zeggen ze kennen de Namen van de goden en dat wil weer zeggen dat zij de streken van de goden kennen. Ze hebben daarvoor doorgeleerd. Zij kennen de wetten van de *sumpatheia*, van de correspondenties tussen hemelse en aardse krachten en werkingen: 'Zo boven, zo beneden', zoals in het Egyptische *Corpus Hermeticum* uit de tweede eeuw na Christus staat.

Maanplant

Ooit was het hele leven doordrenkt van magie. Wie had er vroeger niet een altaartje in huis en een teken boven de deur? Geboorte en dood, reizen en landbouw – alles werd begeleid door magisch-rituele handelingen. Wanneer men ging ploegen, zaaien of oogsten was de stand van de maan van belang en berustte op wetenschappelijke kennis, aldus landbouwkundige Varro (116-27 v.Chr.). Ook de artseneij was pas wetenschappelijk wanneer deze rekening hield met de stand van de sterren. Er is een mooi voorbeeld van een geneesmiddel tegen migraine uit de Griekse tijd. Dat gaat zo:

De plant van de Maan is pioenroos; bij de mensen uit Italia heet ze maanplant. Pluk ze als de maan aan de hemel staat, reciteer de voorgeschreven gebeden, roep de engelen aan en ook de uren, de maanden, de wind en het teken van de maan - dat is Kreeft.²

In een therapeutisch handboek met de naam *Kyraniden*, dat in de eerste eeuwen zeer invloedrijk was, kunnen we lezen hoe de pioenroos geprepareerd moet worden om tot een goede geneeskrachtige werking te komen. De wortel van de roos moet vrijgemaakt worden (bij een bepaalde maanstand) en in een gewijde zeerobbenhuid en ruwe zijde gewikkeld worden, onder het voortdurend reciteren van gebeden. Na zeven dagen kan de wortel uitgegraven en getrokken worden. Je zult zien - staat er - dat alle delen van de pioenroos hierdoor meer kracht krijgen dan wanneer de roos niet op deze wijze behandeld wordt. Als

¹ M. J. Raven, *Egyptische magie. Op zoek naar het toverboek van Thoth*, Leiden 2010, blz. 59.

². Overgenomen uit: J. Slavenburg, *De Hermetische Schakel*, Deventer 2003, p.76.

men dan ook nog de naam van de ‘onvergelijkelijke Zeer Grote God’ in de delen van de wortel grift, hoeft men niet bevreesd te zijn dat er sprake is van tovenarij.³ Met dit laatste is overigens niet iedereen het zomaar eens. De Romein Plinius (23-79 na Chr.) schrijft bijvoorbeeld :

Voor hoofdpijn zou een warme schapenlong rond het hoofd gebonden helpen. Maar wie kan nu aan een chronisch zieke voorschrijven dat hij de hersenen van een muis moet innemen met water (...) [zelfs] al zou die behandeling succesvol heten te zijn...ik zie dit als bedrog (...) van de magiërs.⁴

Joodse magie

Ook de joden zijn geduchte magiërs. Is Mozes niet de allergrootste magiër en ingewijd in de Egyptische mysteriën? En is de tempelbouwer Salomon niet een hogepriester in het uitdrijven van demonen volgens het pseudepigrafische *Testament van Salomon*. Hierin staat te lezen dat Salomon de demonen zelfs inzet bij het bouwen van de tempel. Joodse magiërs zijn artsen. Zo lezen we in de *Babylonische Talmoed* (een joods-rabbinjs geschrift waarin commentaren op de *Tenach* opgetekend zijn uit de eerste tweede tot vijfde eeuw na Christus):

En dit zijn de wetten die rabbi Eliezer leerde aangaande het planten van pompoen. Door het uitspreken van een magische spreuk kan hij bewerkstelligen dat de gehele akker gevuld wordt met pompoen en met een andere magische spreuk kan hij de gehele akker ontwortelen.⁵

Christus als magiër

Kerkvader Augustinus (354-430) is het hardgrondig eens met de eerdergenoemde Plinius. Augustinus moet niets van de magie weten. Vooral niet omdat je daarmee goden zou kunnen dwingen. Maar God laat zich niet dwingen is de redenering van Augustinus. Toch heeft Augustinus – en de gehele christelijke kerk met hem sinds de oudheid – een probleem met de magie. Is immers Christus niet de grootste magiër aller tijden? Hij kon met God praten, liep over het water en genas zieken onder het aanroepen van zijn Vader. Bovendien, wanneer het christendom bij monde van Augustinus zich in de vierde eeuw positioneert ten opzichte van de magie, is de magie al eeuwen in het christendom doorgedrongen. En dat laat zich niet verloochenen. Wat zijn de middeleeuwse heiligen anders dan een soort goden die door priesters aangeropen worden om ziekte en leed onder de mensen tegen te gaan? Net als de oude magiërs weten christelijke priesters precies welke heilige ze in welke situatie moeten aanroepen. Zij kennen de hemelse wereld der heiligen. Er zijn voorschriften voor de priesters hoe te handelen bij een veeziekte. Dat was niet zomaar even – bij wijze van spreken – de kudde vol spuiten met antibioticum. Het lag iets ingewikkelder:

Bij longziekte bij vee: maak vijf Christus-kruisen van graspollen, plaats die in de vier hoeken rond het vee en één in het midden. Ga zingend rond het vee: ‘Ik zal de Heer zegenen in alle tijden’ (Psalm 34) in zijn geheel en het Benedictus en litanieën en het Pater Noster. Spreukel heilig water over het vee, brandt rond het vee wierook en fijn linnen [dat op het altaar gelegen heeft].⁶

Dit is christelijke magie van het zuiverste soort. Men heeft er in de middeleeuwen niets op tegen. En ook vandaag de dag nog niet. In december 2009 gingen enkele honderden klimaatbehoeders per elektrische scooter naar de klimaatconferentie in Kopenhagen. De start

³. Ibidem, 79-81.

⁴. Plinius, XXIX.

⁵. *Gaonic responsa*, published by Musafia (Lyck, 1864, nr.31), alhier in: D. Sperber, *Magic and Folklore in Rabbinic Literature*, Jeruzalem 1994, p.62.

⁶. *Lacnunga CXLIIb*, transl. J.H.G.Grattan en C.Singer, *Anglo-Saxon Magic and Medicine*, Oxford 1952, p.176-179.

was in Den Bosch. Voor men vertrok werden scooters en berijders gezegend door de wijwaterkwast van bisschop Hurkmans – voor een goede reis en een goede conferentie.

Het grote werk

In de zeventiende en achttiende eeuw ging men in de alchemie nog altijd uit van de idee van de correspondenties tussen boven en beneden. En dus moeten er goddelijke krachten aanwezig zijn in bepaalde materiële artefacten zoals planten en stenen. Alchemie is nu juist de kunst om de goddelijke krachten te activeren. Dat doet men door de specifieke samenstelling van de vier materiële elementen aarde, water, lucht en vuur in het laboratorium te ‘martelen’. Dat is: koken, verpulveren, een beetje zuur erbij en weer koken. De alchemist mediteert daarbij psalmen, dat noemt hij het *ergon* – het grote werk. De alchemie zelf is dan het kleinere werk. Uit de gemartelde materie staat vervolgens de Christuskracht op – dat is het vijfde element, de ether. De etherkracht van bijvoorbeeld de Valeriaan is dan het genezende werkzame element.

Artsen of magiërs?

Johann Valentin Andreae (1586-1654) – de schrijver van de drie rozenkruisergeschriften in 1614-1616 – verwondert zich in zijn utopische geschrift *Christianopolis* over ‘mensen die zich uitsluitend bezig houden met de aarde’. Tegenwoordig is het andersom: wie zich met de geest bezighoudt wordt vaak gezien als een zonderling. Wetenschap is tegenwoordig: je bezig houden met de werkzame stoffen van alleen de aarde. Tenminste dat denkt men. Zeker in het medische bedrijf spelen nog hele andere krachten een rol. De voornaamste daarvan is het zogenaamde placebo-effect. Dit is het verschijnsel dat men een pilletje slikt tegen hoofdpijn, terwijl er geen werkzame stof in dit pilletje zitten. En toch verdwijnt de hoofdpijn. Suggestie, illusie, inbeelding zegt men dan. Maar men kan het ook anders uitleggen, namelijk dat het geloof dat men geneest een essentieel onderdeel is van de medische wetenschap. Zegt Jezus niet regelmatig in het Nieuwe Testament: ‘De kracht van je geloof zal je genezen’? Soms als je naar de tandarts gaat, is je kiespijn al voor een kwart verdwenen wanneer je in de wachtkamer zit. En als de tandarts je dan komt halen in zijn of haar mooie witte jas vermindert de pijn nog eens voor een kwart. Je bent al voor de helft van je pijn af voordat er ook maar een boor in je mond gaat. Laatst vroeg ik aan de tandarts of ze nu op de universiteit ook modules hebben voor dit placebo-verschijnsel. Nee, zij ze lachend, met die magie houden wij ons niet bezig!

Magie is wetenschap en andersom

‘Antidepressivum blijkt niet te werken’ kopte het dagblad Trouw recent. Het farmaceutische bedrijf Pfizer blijkt al tien jaar lang het antidepressivum reboxetine te verkopen zonder dat het werkt: ‘het werkt niet beter dan een placebo, een nepmiddel’. Negatieve resultaten werden door Pfizer systematisch achtergehouden. Een hoogleraar aan de universiteit van Groningen merkt in het artikel in Trouw op dat het achterhouden van negatieve gegevens een ‘veel voorkomende praktijk’ is die in stand wordt gehouden door overheden en door de EMA (Europese geneesmiddelen autoriteit). Toch wordt het middel door artsen en psychiaters veel voorgeschreven. Terwijl het niet werkt en nog veel bijwerkingen heeft ook. Kennelijk gelooft men vooral dat het werkt! Waarom? Omdat het er allemaal erg wetenschappelijk uitziet, met onderzoek in laboratoria door mannen in witte jassen die wat husselen met stofjes en ingewikkelde (haast magische) namen verzinnen. Zoals reboxetine. Die mannen lijken wel magiërs en ze hebben ervoor gestudeerd. Binnen ons bestaande paradigma hebben we een oneindig vertrouwen in de Medische Wetenschap (met hoofdletters). Maar omdat het zich allemaal binnen het vertrouwde paradigma van de natuurwetenschappen afspeelt, hebben we niet meer in de gaten dat er net zoveel hocuspocus is als ten tijde van de oude Egyptenaren. Want ook de oude Egyptische priester-magiërs konden precies vertellen wat wanneer werkt en wat er werkzaam is. Alleen vanuit een ander paradigma. De vraag kan dan ook gesteld

worden: is er wel een verschil tussen magie en wetenschap. Maar wat het ergste is: als ik zou moeten kiezen tussen een Egyptische magiër of een dokter in een witte jas – kies ik toch liever voor de laatste. ‘Ook gij Brutus’, zei Caesar.